

Prof. dr hab. Elżbieta Nowicka

Instytut Filologii Polskiej UAM

Ocena dorobku naukowego dr Lucyny Nawareckiej w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, dyscyplina: literaturoznawstwo

Przedstawiony do recenzji dorobek naukowy doktor Lucyny Nawareckiej obejmuje: dwie monografie (*Mistyczny sens mitu w „Królu Duchu” Juliusza Słowackiego*, Katowice 2010 oraz *Myśl i duch. Filozoficzne i teologiczne konteksty twórczości Juliusza Słowackiego*, Katowice 2020); zaprojektowaną i zredagowaną monografię wieloautorską *Literatura i żywioły* (Katowice 2022), a także blisko trzydzieści artykułów naukowych, ogłoszonych w zbiorowych monografiach i czasopismach. Publikacje dr Nawareckiej wyznaczają wyraźną drogę jej rozwoju naukowego, wyrostego z niewątpliwej fascynacji twórczością Słowackiego, a szczególnie późnym okresem tej twórczości. Już w jednym z pierwszych tekstów Autorki (*Jaszczur ze skrzydłem u nogi...*) widoczna jest jej umiejętność dostrzegania sygnałów (tropów, wyobrażeń) właściwych późnej twórczości poety, w jego wcześniejszym poemacie *Wacław*, co traktuję jako sygnał przekraczania utrwalonego podziału dzieł poety na dwa wyraźnie rozłamane, odrębne okresy. W innym artykule Levinasowska koncepcja dialogu posłużyła Autorce do pogłębionego namysłu nad ukrytą w *Beniowskim* przemianą silnego podmiotu w inaczej ukształtowany, ale ciągle silny podmiot w utworach późniejszych Słowackiego („*Beniowski*” – poemat transcendentalny). Nieopublikowany jeszcze artykuł na temat reinkarnacji (*Reinkarnacja w genezyjskiej myśli Juliusza Słowackiego*) jest bardzo interesującym przykładem umiejętności precyzowania znaczeń przez sięganie do źródeł pewnych pojęć, zestawianie ich ze sobą i wywodzenie stąd własnego stanowiska. Reinkarnacja, idea bliska Słowackiemu, jawi się w ujęciu Nawareckiej jako oryginalny koncept poety, wyrosły z przejęcia i przekształcenia indyjskich, orfickich i platońskich koncepcji w tej mierze. Jeszcze inny aspekt twórczości Słowackiego zauważamy - idąc tropem aktualizowanych przez Nawarecką wierzeń i religii - w przeglądowym,

otwierającym według zamiarów Autorki szersze badania, artykuły z 2022 roku *Islam w twórczości Juliusza Słowackiego*. Uwagę zwracają też swoiste miniatury krytyczne, jak „Mróweczki” Słowackiego czy *Naj*. Ten drugi, niewielki rozmiarem tekst pokazuje cenną umiejętność Autorki, polegającą na oczyszczaniu znaczeń z naleciałości wielu interpretacji, które gubią prymarne związki obrazu poetyckiego z jego źródłem (w tym przypadku tematem jest znaczenie motywów apokaliptycznych w poezji Słowackiego). Zarówno artykuły Lucyny Nawareckiej, jak i rozprawa podoktorska poświęcona poematowi *Król Duch* zapowiadają i rozwijają podstawowe wątki, które pojawią się także w książce habilitacyjnej – należą do nich przede wszystkim zagadnienia podmiotu i podmiotowości oraz pytania o podłoże filozoficzne i teologiczne idei i obrazów poetyckich. Co jest zadaniem o tyle złożonym i nietatwym, że tzw. „twórczość mistyczna” poety posiada obszerną i w pewnym zakresie skodyfikowaną literaturę przedmiotu (tu szczególnie podział na okres ironiczny i mistyczny, co prawda przekraczany w nowszych pracach, przykładem opracowania J. Ławskiego).

Zasadniczym obiektem zamieszczonych niżej uwag jest książka *Myśl i Duch. Filozoficzne i teologiczne konteksty twórczości Juliusza Słowackiego*. Część rozdziałów składających się na tę publikację w ciągu poprzedniej dekady została - w wersjach częściowych - wygłoszona na konferencjach i ogłoszona drukiem, a na użytek książki gruntownie poszerzona i przepracowana. Książka jest istotnym ogniwem dyskusji na temat tzw. twórczości genezyjskiej Słowackiego, toczonej ze zmiennym natężeniem w ciągu ostatnich kilku dekad; wcześniej tej tematyce poświęcono uwagę w dobie Młodej Polski, ze słynnymi rozprawami Ignacego Matuszewskiego i Jana Gwałberta Pawlikowskiego na czele.

W rozdziale wstępnym (*Dobrze się myśli ze Słowackim*) czytelnik znajduje uzasadnienie dla podjęcia badań myśli teologicznej i filozoficznej, przenikającej twórczość poety; Autorka przedstawia tu wiązkę tematów, rozwijanych w kolejnych rozdziałach. Należą do nich m.in. poglądy poety na temat emanacji vs. ewolucji w powstaniu świata oraz zagadnienie jaźni. Rozdział wstępny zapowiada też ujęcia komparatystyczne (Słowacki- Emerson, Słowacki - Nietzsche), które znajdą kontynuację w dalszych partiach książki. W rozdziale o „ja” i podmiotowości Lucyna Nawarecka idzie do pewnego momentu tropami badań z ostatnich dekad (M. Piwińska. J.M. Rymkiewicz),

opisujących przejście poety z pozycji „ironisty” na pozycje „mistyka”, a także przywołuje ustalenia kwestionujące ten podział (J. Ławski). Niewątpliwym novum jest przyjęcie perspektywy filozofii osoby i filozofii dialogu. Autorka rozwiązuje problem podmiotu silnego, a przy tym współistniejącego z innymi i wobec nich za Guardinim: „gdy ja istocie widzianej dotąd jako tylko przedmiot umożliwiam zajęcie postawy kogoś, kto – jak on sam – wydobywa się z własnego centrum, i pozwalam mu stać się moim <ty>”. (s. 74). Przejście od Beniowskiego do utworów późniejszych (mistycznych\genezyjskich) autorka przybliża za pomocą wywiedzionego z teologii chrześcijaństwa Zachodu przesunięcia od „ja” psychologicznego do „ja” metafizycznego oraz, komplementarnie, objaśnia koncepcją teologii prawosławnej, według której przemiana podmiotu dokonuje się w ten sposób, że „ja” przechodzi z „miejsca filozoficznego” w „miejsce teologiczne” (s. 68). Wywód prowadzony przez Nawarecką w tej części pracy dotyczy istotnych, „wrażliwych” dla tematyki podmiotowości utworów (*Horsztyński, Beniowski, wiersz Tak mi Boże dopomóż*), które autorka konfrontuje z zastawioną przez filozofię dialogu siecią pojęć (rozumianych raczej po Levinasowsku, rzadziej Bachtinowsku) i teologią chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu. Ta linia przewija się także w następnych partiach książki. W rozdziale o „ja” Nawarecka w sposób bardzo inspirujący rozszerza tematykę genologiczną *Króla Ducha* i dopisuje do wcześniejszych (w tym swoich własnych) ustaleń na temat epickich właściwości poematu jego wymiar autobiograficzny, ze szczególnym akcentem położonym na aspekt wyznania. Ta część wywodu znakomicie uzupełnia wcześniejsze – i otwiera kolejne, w następnych rozdziałach książki - rozpoznania na temat obecności w tekstach Słowackiego myśli platońskiej (wynika z niej wiodąca do kontemplacji siebie anamneza) i chrześcijańskiego wyrzeczenia siebie (tu: otwarcie na nowy podmiot). Także więc refleksja genologiczna prowadzi do ustaleń na temat podmiotu. W rozdziale tym szczególną uwagę zwraca wartościowa cecha pisarstwa naukowego Lucyny Nawareckiej, obecna także w wielu jej innych pracach: składają się na nią kompetencje w zakresie myśli teologicznej katolicyzmu i prawosławia oraz różnych odmian filozofii dialogu, umiejętnie stosowane do interpretacji tekstów poetyckich. Napisany z polemiczną swadą rozdział *Czy emanacja?* odsłania fascynujące aspekty antropologii wypracowanej przez poetę w tzw. okresie mistycznym. Dwa następujące po sobie rozdziały (*Juliusz Słowacki i Ralph Waldo Emerson w świetle sporu o istnienie świata* oraz *Ponad dobrem i złem. Jeszcze o Słowackim i Nietzschem*) można

czytać jako dyptyk poświęcony podmiotowości i zagadnieniom etycznym. Oba zestawienia pewnych aspektów myśli Słowackiego i Emersona oraz Słowackiego i Nietzschego przedstawiają typ komparatystyki opartej nie na wspólnym dla członów porównania źródle (autorka formułuje co najwyżej domniemanie na ten temat w odniesieniu do pierwszej z par, porównanie drugiej bierze impuls z młodopolskiej recepcji Słowackiego), a na wspólnej wszystkim trzem postawie światopoglądowej. Ujęcie takie daje wiele poznawczych korzyści, ale też potencjalnie może grozić ahistorycznym zawieszeniem, usytuowaniem analiz i wniosków poza oczywistymi okolicznościami wyznaczanymi przez miejsce i czas. Korzyści jednak przeważają, gdyż Autorka prowadzi wywód w sposób głęboki i subtelny, pokazuje, jak podobieństwo idei (u Emersona i Słowackiego koncepcja wchłonięcia przez pojedynczy podmiot dziejów świata) przy gruntownej analizie odśladają różnice w kreowaniu indywidualności podmiotu. W odniesieniu do filozoficzno-antropologicznych koncepcji Nietzschego i Słowackiego dr Nawarecka zauważa na samym wstępie, że „wszystko to, co jest tak podobne, ma zarazem całkowicie przeciwstawne znaczenia.” (s. 121). Dochodzi więc m.in. do wniosku o metaforycznym (Nietzsche) i zakładającym realny ontologicznie byt (Słowacki) desygnacie słowa Duch; dowodzi odmiennej u obu metafizyki ciała; odmiennego podejścia do platońskiej nauki o anamnezie; przybliża różnice między etyką Nadczłowieka i Króla-Ducha. Analizy te lokują myśl antropologiczną poety w szerokim polu refleksji Zachodu na wskazane tematy.

Ostatnią część książki, wyodrębnioną graficznie przez reprodukcję ikony Rublowa *Święta Trójca* otwiera tekst *Idea Trójcy Świętej w mistycznej twórczości Juliusza Słowackiego*. To wywód bardzo interesujący, przynosi ze znanstwem nakreślone różnice między pojęciem Trójcy Świętej w teologii chrześcijaństwa zachodniego i prawosławia. Kwestie jedności natury Boga i relacji Bóg - świat prowadzą do konstatacji, że mistyka Słowackiego posiada rodowód trynitarny, który uznaje „nowy aspekt ludzkiej rzeczywistości, aspekt osoby” i nieodłącznej od niej wolności(s. 165, autorka powołuje się na autora pracy o teologii prawosławnej). Konsekwencją takiego usytuowania człowieka wobec Boga i świata jest naturalna dyspozycja do dialogu; przy tym założeniu możliwa staje się interpretacja *Listu drugiego do Księcia Adama Czartoryskiego* jako wizji ustrojowej powiązanej z trynitarną ideą religijną, poświadczoną „aktami konfederacji”,

które, co warto przypomnieć, zaczynają się wezwaniem „W imię Trójcy Świętej”. Autorka przekonująco pokazuje, że „idee mają konsekwencje” (by posłużyć się sformułowaniem R.M. Weaver’a), dowodzi tego świetnie przeprowadzony wywód na temat różnicy między „trynitaryzmem” Słowackiego i „triadycznością” Hegla, ideami prowadzącymi ku zupełnie innym wizjom podmiotu i relacji między nim a zbiorowością i historią. Respektując przyjętą przez Nawarecką metodę hermeneutycznego odczytywania znaczeń, historyk literatury ma ochotę zgłosić też pytanie o potencjalne źródła znajomości przez poetę założeń teologii Wschodu, szczególnie w odniesieniu do idei trynitarnej. Wiele tu oczywiście może tłumaczyć pochodzenie poety z terenu, na którym religia prawosławna była w sposób żywy obecna, istotne znaczenie miał też – jak zawsze w podobnych sytuacjach – tzw. klimat duchowy epoki, udzielający się powszechnie, niejako poza znajomością pism, traktatów i innych źródeł pisanych; na zasadzie przypisu dodam, że pewne informacje na temat znajomości dzieł wczesnochrześcijańskich Ojców Kościoła znajdujemy w *Raptularzu* poety. Autorka doskonale orientuje się w ważnych założeniach i dogmatach teologii prawosławia i przywołuje je w sposób sfunkcjonalizowany wobec tekstu literackiego – kolejnego dowodu dostarcza rozdział poświęcony pięknu świętości.

Do jednej z fundamentalnych w twórczości poety kwestii, kwestii dialogu i dialogowości dr Nawarecka nawiązuje jeszcze raz, w niedługim, ale bardzo bogatym w treści, ostatnim rozdziale pracy. Mowa o dialogu międzyreligijnym w twórczości mistycznej poety; punktem wyjścia jest w tym przypadku nie bachtinowska filozofia komunikacji, ale, wyprowadzony z innej pracy tego uczonego, dialog pojmowany jako kategoria egzystencjalna. (s. 209-210). Przyjęcie tego założenia prowadzi do interesującej interpretacji dialogu Księdza Marka i Judyty w duchu przynależnych do judaizmu i chrześcijaństwa idei: sprawiedliwości i miłosierdzia (*Ksiądz Marek*). Ale prawdziwie fascynująca jest, zawarta na zaledwie kilku stronicach tekstu, analiza współistnienia i przenikania się religijnych kodów katolicyzmu i prawosławia w *Śnie srebrnym Salomei*. W przekonaniu piszącej te słowa temat wart kontynuacji, gdyż zaprezentowana głębokość ujęcia w sposób zasadniczy uzupełnia i modyfikuje ramy, w jakie ujmujemy temat ukraiński w poezji romantycznej.

Lektura książki Lucyny Nawareckiej potwierdza przekonanie Autorki, że „dobrze się myśli ze Słowackim”. (s. 7) Istotnie, podążanie za myślami poety, komentowanymi

przez Autorkę przynosi wiele poznawczej satysfakcji. Książka, podobnie jak pozostałe teksty naukowe Habilitantki, jest znaczącym osiągnięciem naukowym w badaniach nad jednym z największych polskich poetów.

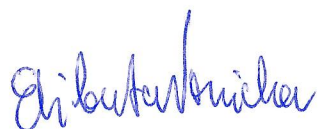
Koncepcje dr Lucyny Nawareckiej były wielokrotnie poddawane dyskusji podczas publicznych wystąpień na kilkunastu konferencjach (licząc od doktoratu), organizowanych przez uniwersytety w Lublinie, Katowicach, Toruniu, Warszawie, Poznaniu i Białymstoku. W roku 2009 - Roku Słowackiego – p. Nawarecka została zaproszona przez Białoruski Uniwersytet Państwowy w Mińsku, gdzie wygłosiła cykl wykładów i przeprowadziła zajęcia dla wykładowców i studentów tej uczelni. Na szczególne podkreślenie zasługuje udział Habilitantki w już zrealizowanych czterech projektach badawczych, istotnych z punktu widzenia rozwoju humanistyki i prowadzonych w ważnych ośrodkach naukowych (UMK, OBTA UW). Wszystkie projekty finansowane były w drodze konkursów (pełny wykaz w autoreferacie).

Doktor Lucyna Nawarecka wypromowała ponad 20 licencjatów, a także recenzowała liczne prace licencjackie i magisterskie. Jest opiekunką naukowego koła studenckiego (Koło Literatury XIX wieku), w ramach którego zorganizowała wraz ze studentami trzy konferencje studenckie; praca nad polonistycznym doskonaleniem studentów i pomoc w ich rozwoju naukowym w ramach Koła zasługuje na uznanie i podkreślenie. Podobnie jak wykład wygłoszony w Londynie dla Polonii (z okazji Roku Słowackiego, 2009) i edukacyjny spacer śladami Słowackiego w Londynie, zorganizowany przez dr Nawarecką dla młodych Polaków, pracujących w Anglii; oba wydarzenia z pewnością dobrze przyczyniły się do popularyzacji wiedzy o poecie w środowiskach niepolonistycznych (w rozumieniu akademickim).

Konkluzja: dorobek naukowy dr Lucyny Nawareckiej koncentruje się na wybitnym poecie okresu romantyzmu i wnosi do wiedzy na temat jego twórczości - szczególnie dotyczy to tzw. okresu późnego – wiele wartościowych, głębokich ujęć i analiz. Habilitantka, korzystając ze swojej wiedzy na temat teologii, szczególnie teologii prawosławia, w nowy, oryginalny sposób rozpatruje fundamentalne dla rozumienia myśli zawartych w późnej twórczości poety fenomeny takie, jak jaźń, reinkarnacja, piękno, dialog itp. Wywołują one tematy o podstawowym znaczeniu

dla estetyki i antropologii romantyzmu , stąd badania dr Nawareckiej oświetlają w sposób pośredni także inne niż sama poezja Słowackiego obszary tej kultury.

Znaczący dorobek naukowy dr Lucyny Nawareckiej oraz jej zaangażowanie w dydaktykę uniwersytecką i popularyzację wiedzy upewniają, że Habilitantka posiada pełną samodzielność naukową, która upoważnia też do kierowania pracą badawczą innych osób. Z przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie dr Lucyny Nawareckiej do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

Prof. dr hab. Elżbieta Nowicka

Poznań, 10.04.2024